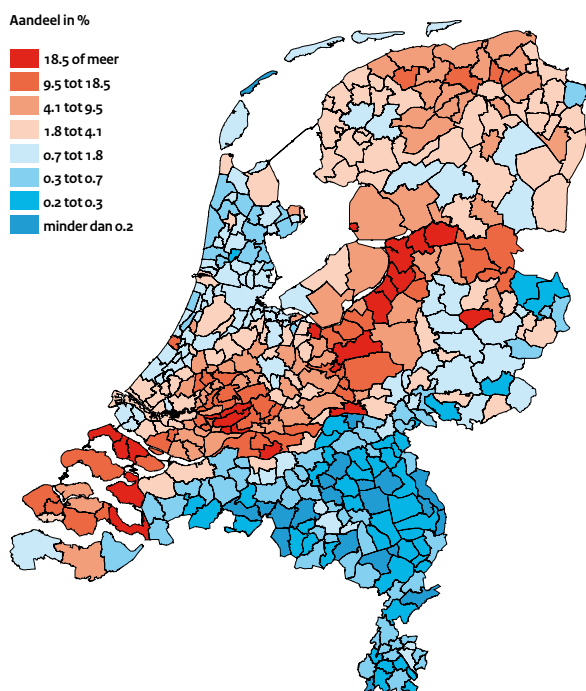

voor het hogere geboortecijfer dan verwacht (op basis van de binnenlandse migratie) in regio's als Noord-Overijssel, de Veluwe, het Rivierengebied en het Groene Hart.

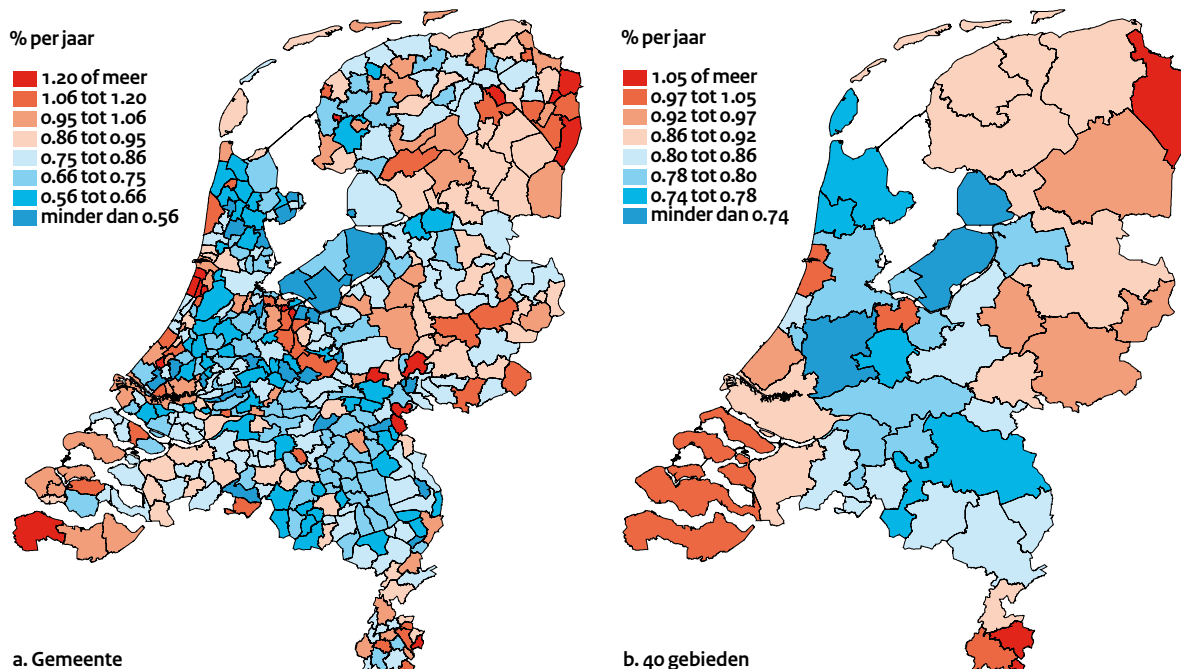
Figuur 3.3 Aandeel stemmen op politieke partijen CU en SGP, Tweede Kamer verkiezingen 22 januari 2003

Het sterftcijfer (zie figuur 3.4) vormt min of meer de contramal van het geboortecijfer (vergelijk figuur 3.2 met figuur 3.4). Het sterftcijfer vertoont ook een vergelijkbaar ruimtelijk patroon als het aandeel 65-plussers. Deze relaties zijn weinig verrassend. Zowel het geboortecijfer als het sterftcijfer hangen in hoge mate samen met de leeftijdsverdeling. Toch zijn er diverse gebieden waar zowel het sterftcijfer als het geboortecijfer onder het nationaal gemiddelde ligt. Dat geldt met name voor grote delen van Noord-Brabant en het noordelijk deel van Limburg. Uit figuur 2.15b blijkt dat de mate van vergrijzing in dit gebied veelal nog niet heel hoog is (hoewel de vergrijzing wel sterk aan het toenemen is; zie figuur 2.15d). Gedurende de periode 1998-2007 was het gemiddeld sterftcijfer daardoor nog niet erg hoog. Gezien de sterk toenemende vergrijzing mag wel worden verwacht dat het in de toekomst toe gaat nemen. Dat ook het geboortecijfer onder het nationaal gemiddelde ligt, heeft met sociaal-culturele factoren te maken. Terwijl in gebieden met veel zwaar gereformeerde inwoners het geboortecijfer relatief hoog is, geldt dat in gebieden waar veel katholieken wonen de laatste jaren juist niet (meer)¹³.

¹³ In demografisch onderzoek wordt hier ook wel gebruik gemaakt van zogenaamde 'gestandaardiseerde vruchtbaarheidscijfers'. Daarbij wordt berekend of het aantal geboorten overeenkomt met wat op basis van de leeftijdsopbouw van de vrouwelijke bevolking verwacht mag worden (indien de nationale leeftijds specifieke geboortekansen worden gehanteerd). In de katholieke delen van Nederland ligt het gestandaardiseerde vruchtbaarheidscijfer onder het nationaal gemiddelde.

Figuur 3.4 Overledenen als % van de totale bevolking, 1998-2007

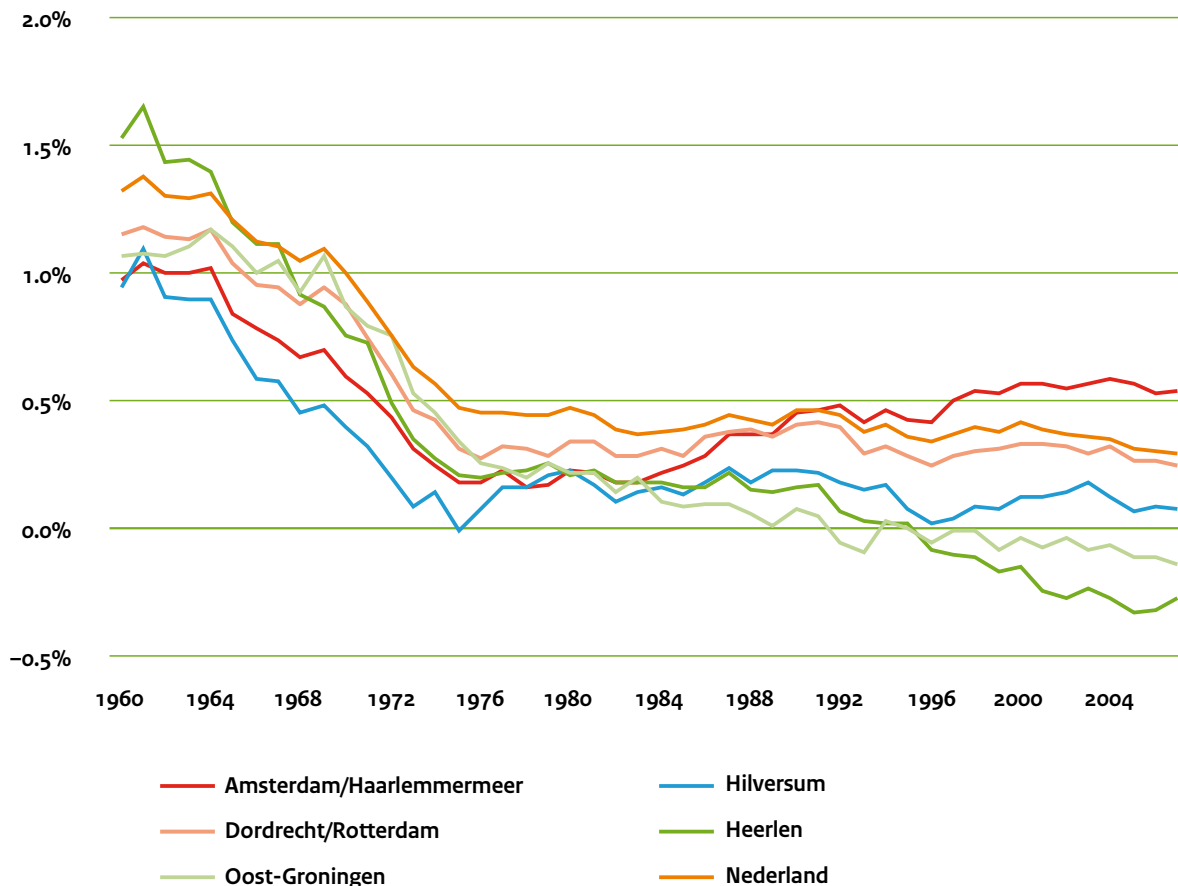
Uit figuur 2.13a bleek al dat de ontwikkeling van de natuurlijke groei zich in de loop der tijden hoger of lager kan worden, al naar gelang het gebiedstype. Ter illustratie van regionale verschillen zijn in figuur 3.5 de ontwikkelingen weergegeven voor vijf gebieden, namelijk twee sterk verstedelijkte gebieden in de Randstad, een klein stadsgewest met weinig ruimte voor woningbouw in de Randstad en twee nationaal perifeer gelegen gebieden in Nederland, die vaak als typische voorbeelden van 'krimpregio's worden genoemd.

Stadsgewest Amsterdam/Haarlemmermeer kende in de jaren zestig, zeventig en tachtig een bij het nationaal gemiddelde achterblijvende natuurlijke groei. Sinds het begin van de jaren negentig ligt de natuurlijke groei juist boven het nationaal gemiddelde. Dat hangt samen met de bevolkingssamenstelling (veel niet-Westerse allochtonen met relatief grote gezinnen), en gedeeltelijk met de economische kracht van de regio, waardoor (jonge) arbeidsmigranten uit binnen- en buitenland worden aangetrokken en er voor mensen die hun opleiding hebben gevolgd minder noodzaak is om naar andere regio's te verhuizen voor werk (en daar tot gezinsvorming overgaan). In stadsgewest Rotterdam/Dordrecht bleef de natuurlijke groei gedurende de gehele periode iets achter bij het nationaal gemiddelde. Weliswaar wonen ook daar veel niet-Westerse allochtonen, maar de economie is er minder sterk dan in stadsgewest Amsterdam/Haarlemmermeer. Jonge mensen komen daarom minder en vertrekken meer om werkmotieven in stadsgewest Rotterdam/Dordrecht dan in stadsgewest Amsterdam/Haarlemmermeer¹⁴.

In stadsgewest Hilversum was al in de jaren zeventig sprake van een jaar met negatieve natuurlijke groei. Daarna echter wist het stadsgewest een licht positieve natuurlijke groei te handhaven. Dat hangt waarschijnlijk samen met het feit dat het aantal woningen nauwelijks uitbreidt, maar dat vrijkomende woningen (onder andere van overleden of naar een verzorgingstehuis vertrokken ouderen) zeer gewild zijn bij jonge, welgestelde gezinnen. In Oost-Groningen en stadsgewest Heerlen bevindt de natuurlijke groei zich sinds het midden van de jaren negentig wel in de min. Vooral in Heerlen is de terugval sinds 1960 opmerkelijk: van de hoogste score van de vijf voorbeeldgebieden naar de laagste score (in paragraaf 3.3 zal hier nader op worden ingegaan).

¹⁴ De mate waarin economische ontwikkelingen een drijvende kracht vormen achter verschillen in bevolkingsontwikkeling zou nader onderzocht kunnen worden in vervolgonderzoek.

Figuur 3.5 Natuurlijke groei, voorbeelden van aantal gebieden, 1960-2007

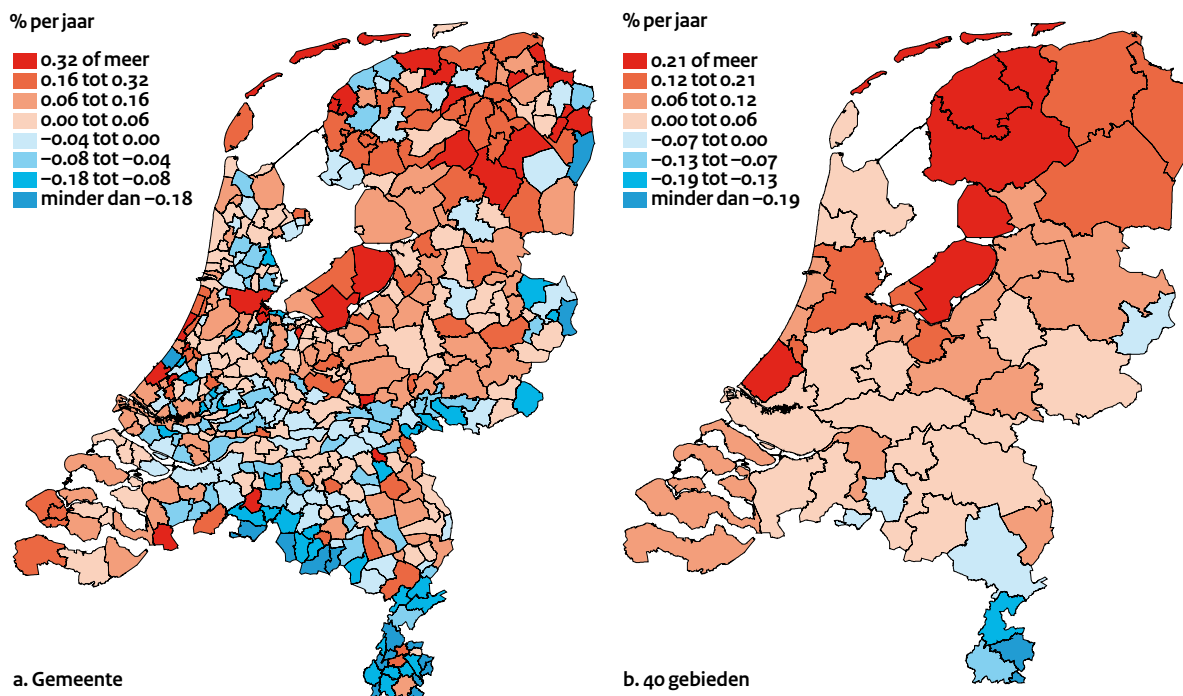

3.1.2 Internationale migratie

Het tienjaarsgemiddelde van het saldo van de buitenlandse migratie staat in figuur 3.6. Op regionaal niveau (zie figuur 3.6b) blijken slechts in een beperkt aantal gebieden meer mensen te zijn vertrokken naar het buitenland dan er vanuit het buitenland zijn gevestigd. Het betreft steeds grensregio's. Hierbij speelt een rol dat de woningprijzen in aangrenzende gebieden in België en Duitsland tegenwoordig lager zijn dan in Nederland¹⁵. Ook is het opmerkelijk dat het buitenlands migratiesaldo in het noorden van Nederland sterk positief is. Voor delen van de Randstad geldt dat ook, maar dat ligt meer in de lijn der verwachtingen, gezien de sterke economische positie van dat gebied.

¹⁵ Sinds 2001 kunnen Nederlanders die in het buitenland gaan wonen het Nederlandse belastingregime aanhouden. Wie daarvoor kiest, kan de betaalde hypotheekrente van de belasting aftrekken. Ook daardoor is de drempel voor Nederlanders om zich in aangrenzende gebieden in het buitenland te vestigen minder groot geworden.

Figuur 3.6 Saldo buitenlandse migratie, gemiddelde 1998-2007

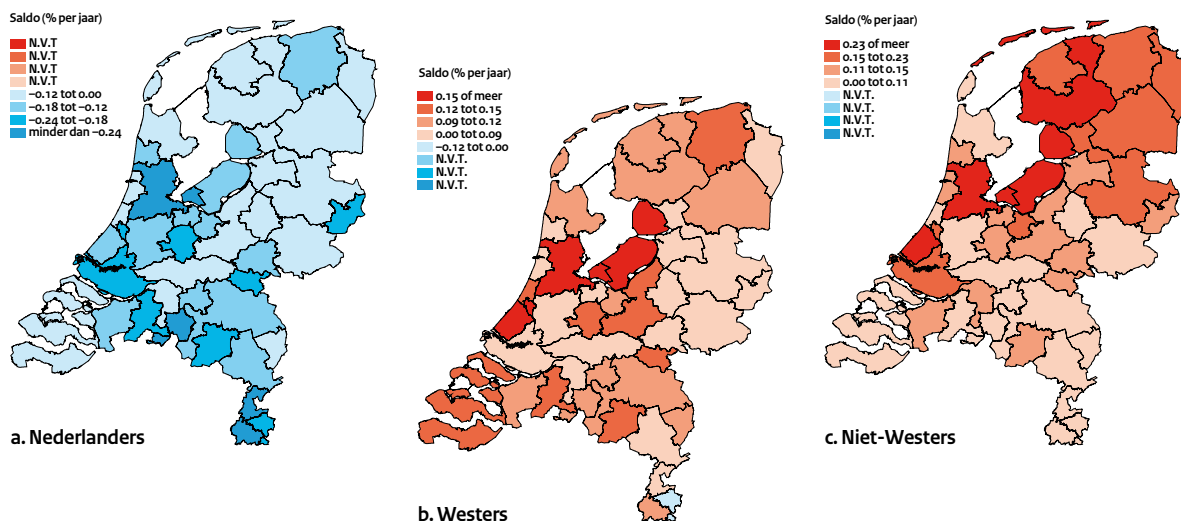
Een uitsplitsing van de buitenlandse migratie naar nationaliteit verschaft hier enige duidelijkheid (zie figuur 3.7). Per type nationaliteit kunnen de ruimtelijke beelden als volgt worden geduid:

- Voor mensen met de Nederlandse nationaliteit is het migratiesaldo in alle gebieden negatief. Er vertrekken dus meer Nederlanders naar het buitenland dan er terugkeren. Het vertreksaldo is vooral hoog in gebieden met een universiteit. Mogelijk gaan afgestudeerden vrij kort na hun afstuderen in het buitenland werken¹⁶. Daarnaast zijn ook in grensregio's, vooral in het zuiden, de negatieve migratiesaldi hoger dan gemiddeld. Dat kan samenhangen met de reeds eerder genoemde lage woningprijzen over de grens (figuur 3.7a)
- Met uitzondering van stadsgewest Heerlen (waar mogelijk sprake is van terugkeer van Duitsers naar hun geboorteland) resulteert in alle gebieden een positief migratiesaldo voor Westerse allochtonen (figuur 3.7b). Het saldo is het meest positief in gebieden met een sterke economie, zoals de Noordvleugel van de Randstad en Noord-Brabant. Ook Haaglanden, waar veel internationale organisaties zijn gevestigd kent een sterk positief saldo. Stadsgewest Rotterdam/Dordrecht blijft bij de andere drie grote stadsgewesten achter.
- Het ruimtelijk patroon van het migratiesaldo van niet-Westerse allochtonen (figuur 3.7c) levert een belangrijke verklaring voor het positieve saldo van de totale buitenlandse migratie. Naast de Randstad (vooral het westelijk deel) blijkt het saldo in het noorden sterk tot zeer sterk positief te zijn. Dat is mede het gevolg van het grote aantal asielzoekers dat zich in asielzoekerscentra in het noorden heeft gevestigd, met name in 2000 en 2001 (toen in het algemeen zeer veel asielzoekers zich gevestigd hebben).

Hoewel voor de meeste *gebieden* het buitenlands migratiesaldo positief is, geldt dat voor een groot aantal *gemeenten* niet (zie figuur 3.6a). Met uitzondering van sommige steden in Noord-Brabant en Limburg is het buitenlands migratiesaldo overigens in vrijwel alle steden wel positief. Die grote steden wegen uiteraard zwaarder in de totale regio dan de diverse kleine gemeenten met een negatief buitenlands migratiesaldo. Het gemeentelijk kaartbeeld maakt duidelijk dat zich onder de gemeenten met een sterk negatief saldo veel grensgemeenten bevinden, vooral in het zuiden van Noord-Brabant, het midden en zuiden van Limburg, in de Achterhoek en in Twente.

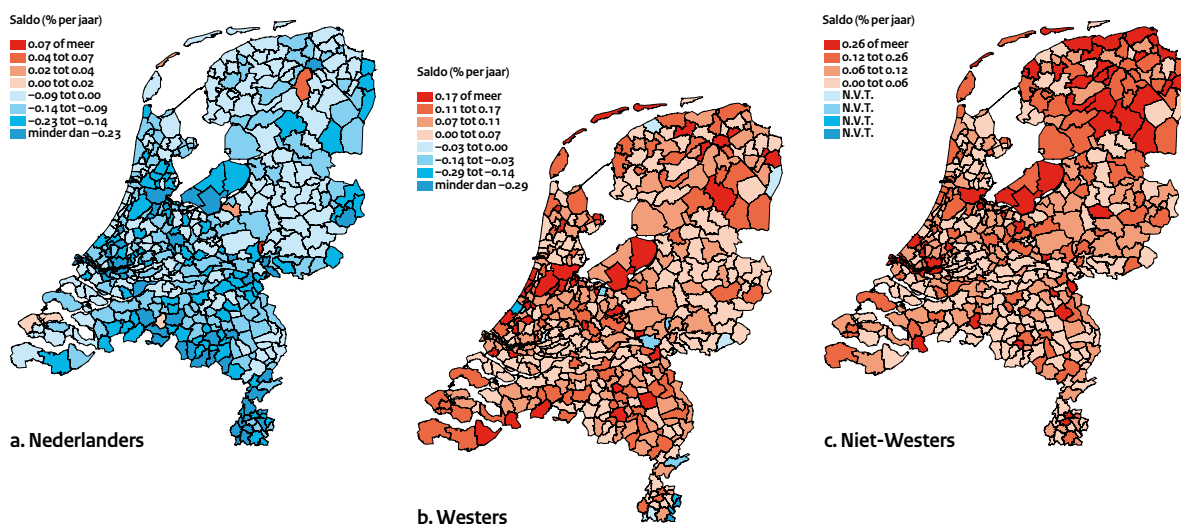
¹⁶ Helaas levert het CBS op Statline geen gegevens over buitenlandse migratie naar regio, leeftijd en nationaliteit. Er kan dus niet worden nagegaan of deze aanname juist is.

Figuur 3.7 Buitenlandse migratie naar herkomst, gemiddelde 1998-2007, per gebied

Het onderscheid naar nationaliteit (figuur 3.8) maakt duidelijk dat een positief buitenlands migratiesaldo van Nederlanders slechts incidenteel voorkomt en dat voor Westerse allochtonen juist slechts incidenteel sprake is van een negatief buitenlands migratiesaldo en onder niet-Westerse allochtonen zelfs in het geheel niet. Uit de gemeentelijke kaarten wordt ook duidelijk dat in steden, en vooral in universiteitssteden, het buitenlands migratiesaldo van Nederlanders vrijwel zonder uitzondering sterk negatief is. Het migratiesaldo voor Westerse allochtonen is vooral hoog in en rond Amsterdam (internationale hoofdkantoren) en Den Haag (internationale organisaties). En bij het ruimtelijk patroon van niet-Westerse allochtonen valt naast het sterk positieve saldo in de drie grote steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam vooral het grote aantal gemeenten met een hoog positief saldo in het noorden van Nederland op (asielzoekerscentra).

Figuur 3.8 Buitenlandse migratie naar herkomst, gemiddelde 1998-2007, per gemeente

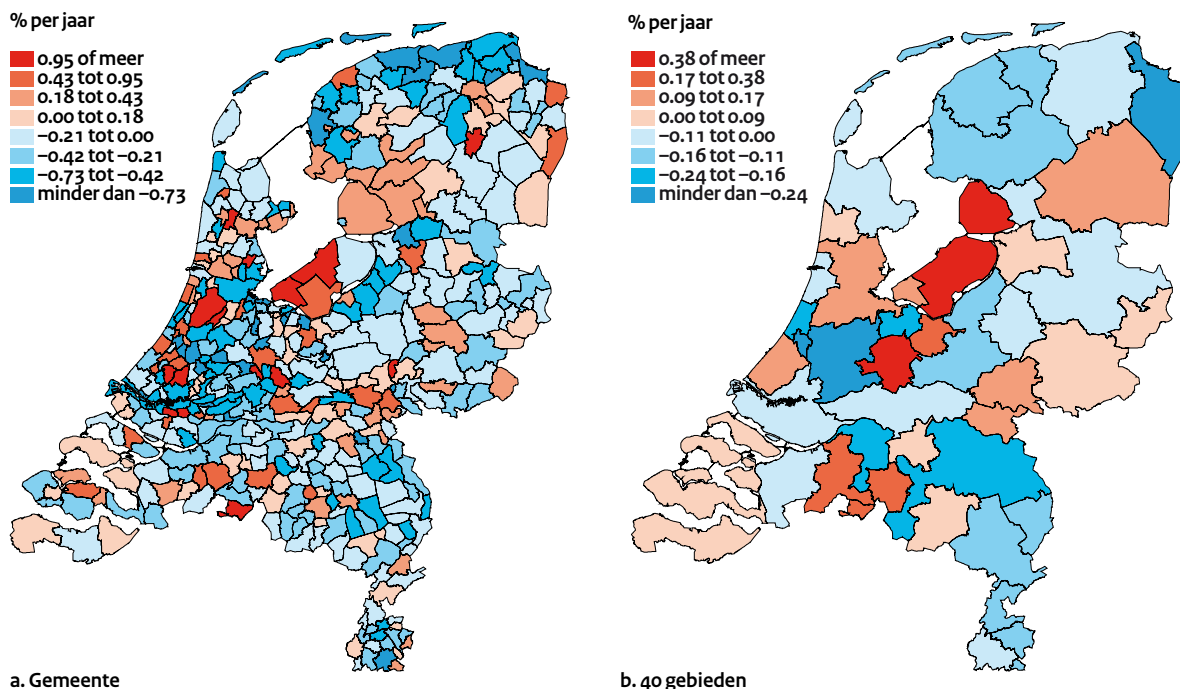
3.1.3 Binnenlandse migratie

De laatste component van de bevolkingsontwikkeling is de binnenlandse migratie (zie figuur 3.9). In tegenstelling tot de andere twee componenten is de som over de alle gemeentelijke binnenlandse migratiesaldi per definitie gelijk aan nul. Op regionaal niveau resulteert voor drie van de vier grote stadsgewesten in de Randstad een positief migratiesaldo. Stadsgewest Rotterdam/Dordrecht vormt de enige uitzondering. In de gebieden tussen Amsterdam, Utrecht en Den Haag is het binnenlands migratiesaldo

juist sterk negatief, gedeeltelijk als gevolg van ruimtegebrek (stadsgewest Hilversum) en gedeeltelijk als gevolg van restrictief ruimtelijk restrictief beleid (waardoor er weinig woningen konden worden gebouwd). In de 'intermediair' gelegen provincies Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel (het westelijk deel) is het binnenlands migratiesaldo in de stadsgewesten positief en in de landelijke gebieden negatief (met uitzondering van de Achterhoek). In de nationaal perifeer gelegen delen van Nederland tenslotte is het binnenlands migratiesaldo veelal negatief (met als uitzonderingen zuidelijk Drenthe en Zeeland).

Het gemeentelijk kaartbeeld laat een gedetailleerder beeld zien van de binnenlandse migratiesaldi. Daaruit blijkt onder andere dat het positieve binnenlandse migratiesaldo in de stadsgewesten Amsterdam en Den Haag per saldo niet is te danken aan de kernsteden, maar aan hun suburbs¹⁷. In stadsgewest Utrecht draagt ook de kernstad zelf bij aan het positieve saldo (met name door de ontwikkeling van Leidsche Rijn). In het kaartbeeld zijn ook zones herkenbaar waarin vrijwel alle gemeenten een negatief binnenlands migratiesaldo kennen. Voorbeelden zijn de noordelijke delen van Groningen en Fryslân en vrijwel het volledige Groene Hart.

Figuur 3.9 Saldo totale binnenlandse migratie, gemiddelde 1998-2007

Het totale migratiesaldo vormt de resultante van stromen die naar leeftijd en gezinssituatie verschillende ruimtelijke patronen kunnen vertonen. Zo zullen jonge alleenstaanden meer *naar* dan *vanuit* steden migreren, onder andere om onderwijs te volgen. Twintigers die hun studie hebben afgerond verhuizen juist weer vaak vanuit de stad en dat geldt ook voor jonge huishoudens die zich in het gezinsvormende stadium bevinden. Of het binnenlands migratiesaldo in een gemeente of regio per saldo positief is, wordt bepaald door de som van de migratiestromen over de diverse groepen. Een kleine gemeente zonder onderwijsinstellingen zal per

¹⁷ Daarbij moet wel worden opgemerkt dat leeftijdsspecifieke migratiestromen hier een belangrijke rol spelen. Grote steden trekken jongeren aan (ook van buiten het stadsgewest). Later verlaten zij weer gedeeltelijk de stad. Op het moment dat de stad een belangrijke functie als werkgelegenheidscentrum en voor hoogwaardige voorzieningen vervult, zullen de vertrekkers echter eerder op korte afstand verhuizen (binnen het stadsgewest) om de binding met de stad te handhaven. Of een stadsgewest als geheel een positief binnenlands migratiesaldo realiseert, hangt dus mede af van de kwaliteiten van de kernstad (ook als voor die kernstad zelf een negatief binnenlands migratiesaldo resulteert). Ook geldt dat de kernsteden veelal in veel sterkere mate dan hun suburbs een positief saldo voor internationale migratie kennen. Wanneer die migranten in een later stadium verhuizen naar de suburbs wordt dan in figuur 3.9 wel het 'negatieve' effect van die binnenlandse migratie meegenomen voor de kernsteden, maar niet het positieve effect van de internationale migratie.

saldo vrijwel zeker jongeren zien vertrekken. Maar indien de gemeente aantrekkelijk is voor jonge gezinnen om zich te vestigen kan uiteindelijk toch een positief migratiesaldo resulteren.

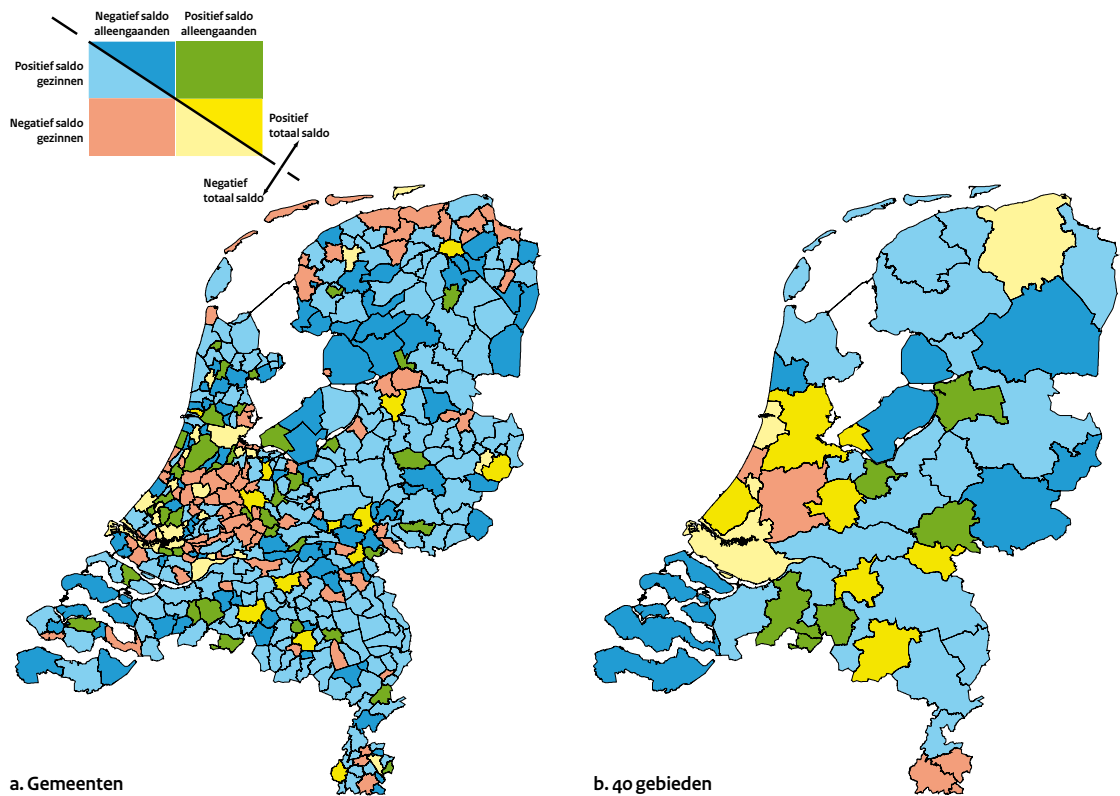
In figuur 3.10 staat een typologie van gemeenten die is gebaseerd op de migratiesaldi van het aantal personen in gezinnen en het aantal alleengaanden¹⁸. Op basis van het (positief of negatief) migratiesaldo voor gezinnen respectievelijk alleengaanden is een onderverdeling naar vier kwadranten gemaakt. Daarnaast is er nog een onderscheid tussen een positief totaalsaldo en een negatief totaalsaldo. Wanneer beide saldo (voor gezinnen en alleengaanden) positief zijn, zal uiteraard per definitie ook het totaalsaldo positief zijn. En twee maal een negatief saldo resulteert altijd in een negatief totaalsaldo. In een situatie echter waarin het ene saldo positief is en het andere negatief kan het totaalsaldo zowel positief zijn (de donkere kleuren in figuur 3.10) als negatief (de lichte kleuren).

Opvallend is dat de saldi veelal tegengesteld zijn. Slechts in vijf gebieden zijn beide saldi positief, namelijk in stadsgewesten van middelgrote steden die flankeren aan de Randstad (Amersfoort, Breda, Tilburg, Arnhem en Zwolle; zie het rechterdeel van figuur 3.10a). En er zijn ook slechts vier gebieden waar beide saldi negatief zijn, namelijk twee stadsgewesten in Zuid-Limburg en de Bollenstreek en het Groene Hart in de Randstad. In alle vier grote stadsgewesten in de Randstad was het saldo van alleengaanden positief en van gezinnen negatief. Alleenstaanden vestigen zich in verband met onderwijs, kansen op werk en de stedelijke ambiance. Gezinnen verlaten de stedelijke omgeving echter, bijvoorbeeld omdat zij in een rustiger omgeving willen wonen. Naast de vier grote stadsgewesten zijn er nog zes kleine stadsgewesten van dit type (twee in de Randstad en vier buiten de Randstad). Ruim de helft (21 van de 40) van de gebieden combineert een negatief saldo van alleengaanden met een positief saldo van gezinnen. Van de in totaal 16 landelijke gebieden behoren er maar liefst 14 tot deze categorie (waarvan slechts voor Drenthe, Achterhoek en Zeeland het totaalsaldo positief is). In de overige twee landelijke gebieden is het saldo voor alleengaanden ook negatief. Daarentegen is in negen van de elf stadsgewesten met een universiteit het saldo voor alleengaanden positief.

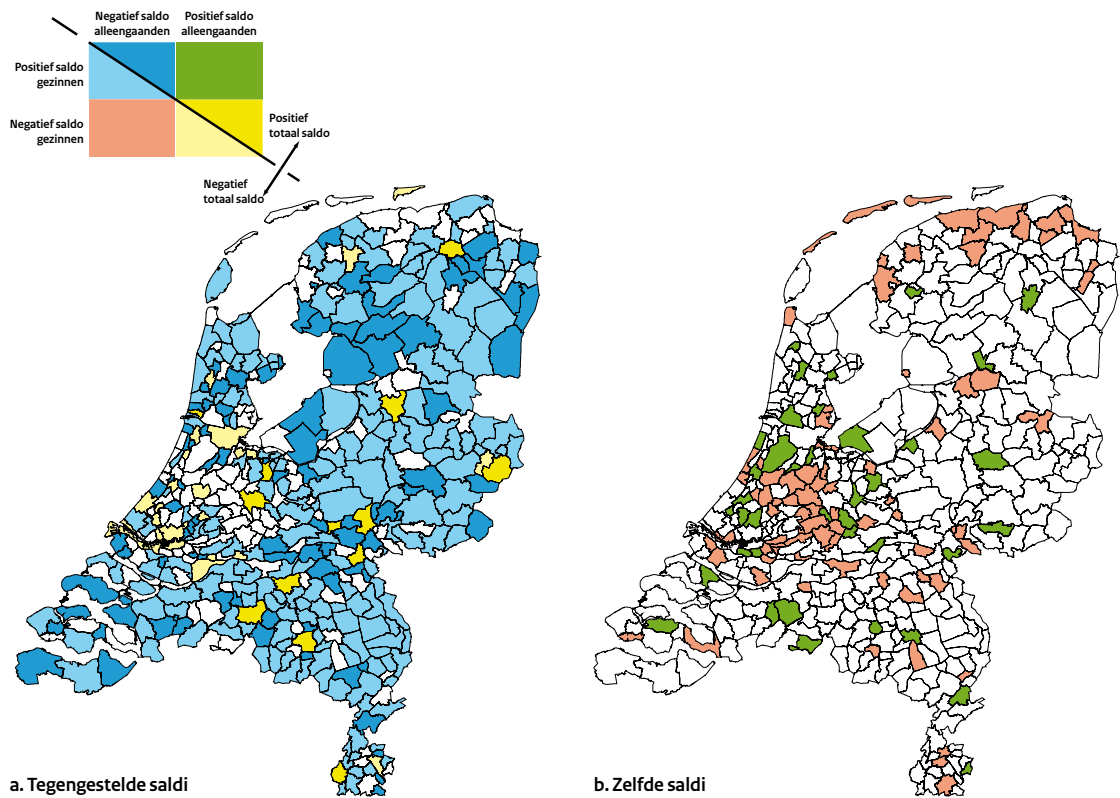
De typologie is op gemeentelijk niveau nog uitgesplitst naar gemeenten met tegengestelde saldi voor gezinnen en alleengaanden en gemeenten met saldi in dezelfde richting (zie figuur 3.10b). Duidelijk is dat slechts in een minderheid van de gemeenten de saldi beide positief of beide negatief zijn. Gemeenten met twee maal een negatief saldo zijn vooral geconcentreerd in het noordelijk deel van Groningen en Fryslân, het Groene Hart en gemeenten rond Rotterdam. Gemeenten met twee maal een positief saldo liggen rond de vier grote steden en incidenteel buiten de Randstad. Daarbij gaat het vaak om plaatsen die een regionale centrumfunctie vervullen, zoals Sneek, Assen, Meppel, Deventer, Doetinchem, Roermond, Helmond en Goes. Van de dertig kernsteden en subkernen van stadsgewesten (zie figuur I.1) is in geen enkele stad sprake van twee maal een negatief saldo. Maar ook zijn er slechts vier kernsteden (Amersfoort en Breda en de twee subkernen Zeist en Haarlemmermeer) waar beide saldi positief zijn. Van de overige 26 steden waren er vier met een positief saldo voor gezinnen en een negatief saldo voor alleengaanden, namelijk Velsen, Apeldoorn, Venlo en Sittard-Geleen. Dat zijn steden zonder universiteit en met beperkt hoger beroepsonderwijs. In de overige 22 steden is het saldo van alleengaanden positief en van gezinnen negatief. In het overgrote deel van de Nederlandse gemeenten gaat een positief migratiesaldo van gezinnen gepaard met een negatief saldo van alleengaanden. Veelal weegt het negatieve saldo van alleengaanden daarbij zwaarder dan het positieve saldo van gezinnen.

¹⁸ Er is sprake van een verschil tussen 'alleengaanden' en 'alleenstaanden'. Zo beschouwt het CBS in haar statistieken samenwoners zonder kinderen als alleengaanden. Het zijn echter geen alleenstaanden. Daarnaast worden personen waarvan bekend is dat zij 'in een gezinssituatie' leven, maar waarbij de 'datum van verhuizing' van de leden van dat gezin niet overeenkomt, in de statistieken op CBS Statline aangemerkt als 'alleengaand'! Om deze twee redenen is het aantal alleengaanden dus groter dan het aantal alleenstaanden. Helaas levert het CBS op Statline geen statistieken over alleenstaanden, maar slechts over alleengaanden. Indien wordt verondersteld dat de verhouding tussen het aantal alleengaanden en het aantal alleenstaanden niet veel gemeentelijke verschillen vertoont, kunnen ruimtelijke verschillen in het aantal alleengaanden ongeveer representatief worden geacht voor ruimtelijke verschillen in het aantal alleenstaanden.

Figuur 3.10a Saldo binnenlandse migratie, alleengaanden en gezinnen, gemiddelde 1998-2007

Figuur 3.10b Saldo binnenlandse migratie, uitsplitsing binnen gemeenten, gemiddelde 1998-2007

3.2 Cohortanalyse

De resultaten in paragraaf 3.1.3 duiden op een belangrijke rol van de factor leeftijd (of 'levensfase') bij het verklaren van gemeentelijke verschillen in migratie. In deze paragraaf wordt dat verder uitgewerkt, eerst door de ontwikkeling van 'leeftijdscohorten' in de tijd te volgen (zie paragraaf 3.2.1) en vervolgens door migratiecijfers uit te splitsen naar leeftijdscohorten (zie paragraaf 3.2.2).

3.2.1 Leeftijdscohorten

In figuur 3.11a staat het aantal 23-jarigen in een jaar in een gemeente uitgedrukt als index ten opzichte van het aantal 16-jarigen dat zeven jaar eerder in die gemeente woonde. Indien er geen personen overlijden en instroom en uitstroom gelijk aan elkaar zijn, zal de score op de index gelijk zijn aan 1. Indien het saldo van in- en uitstroom hoger is dan het aantal overledenen¹⁹, is de index hoger dan 1, anders is deze lager dan 1. Op soortgelijke wijze zijn de index voor het cohort 23-jarigen en voor het cohort 30-jarigen bepaald (zie figuur 3.11b en figuur 3.11c). Alle kaarten zijn gebaseerd op het gemiddelde over de jaren 1988 tot en met 2007 (1995 ten opzichte van 1988 tot en met 2009 ten opzichte van 2002).

In figuur 3.11a zijn twee kaartbeelden weergegeven: een kaartbeeld met HBO- en/of WO-onderwijs en een kaartbeeld zonder dergelijk onderwijs. De grens tussen rode gebieden en blauwe gebieden is gelegd bij het nationaal gemiddelde voor de index²⁰. Dan blijkt dat er vrijwel geen gemeente zonder een HBO- en/of WO-instelling is waar bovengemiddelde groei van het cohort heeft plaatsgevonden. Vanuit vrijwel al die gemeenten is dus sprake geweest van meer uitstroom dan instroom. De uitstroom is daarbij vaak gericht op gemeenten met HBO- en/of WO-instellingen. Die bestemmingsgemeenten zijn overigens veelal ook de grotere gemeenten, waarbij tevens factoren als aanbod van werk en de aantrekkelijkheid voor jongeren van wonen in een stad een rol spelen. Niet in alle gemeenten met een HBO-en/of WO-instelling is de index sterker toegenomen dan het nationaal gemiddelde. Van de kernen en subkernen van stadsgewesten was er in zes sprake van een benedengemiddelde score op de index, namelijk in Velsen, Apeldoorn, Venlo en Sittard-Geleen (die ook een negatief saldo van alleengaanden kennen), in Zeist en in Haarlemmermeer. In het algemeen valt op dat slechts in een minderheid van de gemeenten een bovengemiddelde score resulteert. Dat zijn wel overwegend grote gemeenten met een belangrijke onderwijs- en/of werkgelegenheidsfunctie.

Het is vervolgens de vraag in hoeverre gemeenten met een belangrijke onderwijsfunctie jongeren na hun afstuderen kunnen 'vasthouden' als inwoner. En het is de vraag of gemeenten die veel inwoners zagen vertrekken om onderwijsredenen in oudere leeftijdscohorten het verloren terrein weer kunnen compenseren. In figuur 3.11b is de ontwikkeling van het cohort 23-jarigen in de daaropvolgende zeven jaar gevolgd. Dan blijkt dat van de twaalf gemeenten met een universiteit slechts Amsterdam een bovengemiddelde score op de index realiseert. Naast Amsterdam zelf is de index ook in diverse omliggende gemeenten bovengemiddeld. In de gemeenten zonder een HBO- en/of WO-instelling komen bepaalde regionale zones met veel benedengemiddelde respectievelijk bovengemiddelde scores voor. Benedengemiddeld is de index onder andere in grote delen van het oosten van Nederland, het Groene Hart en Zuid-Limburg. In het noorden daarentegen resulteert veelvuldig een positieve score. Niet duidelijk is of dat mensen betreft die zich na hun studie hebben gevestigd of om asielzoekers, die zich hebben gevestigd vanuit een asielzoekerscentrum in de omgeving (dat wordt geregistreerd als binnenlandse migratie).

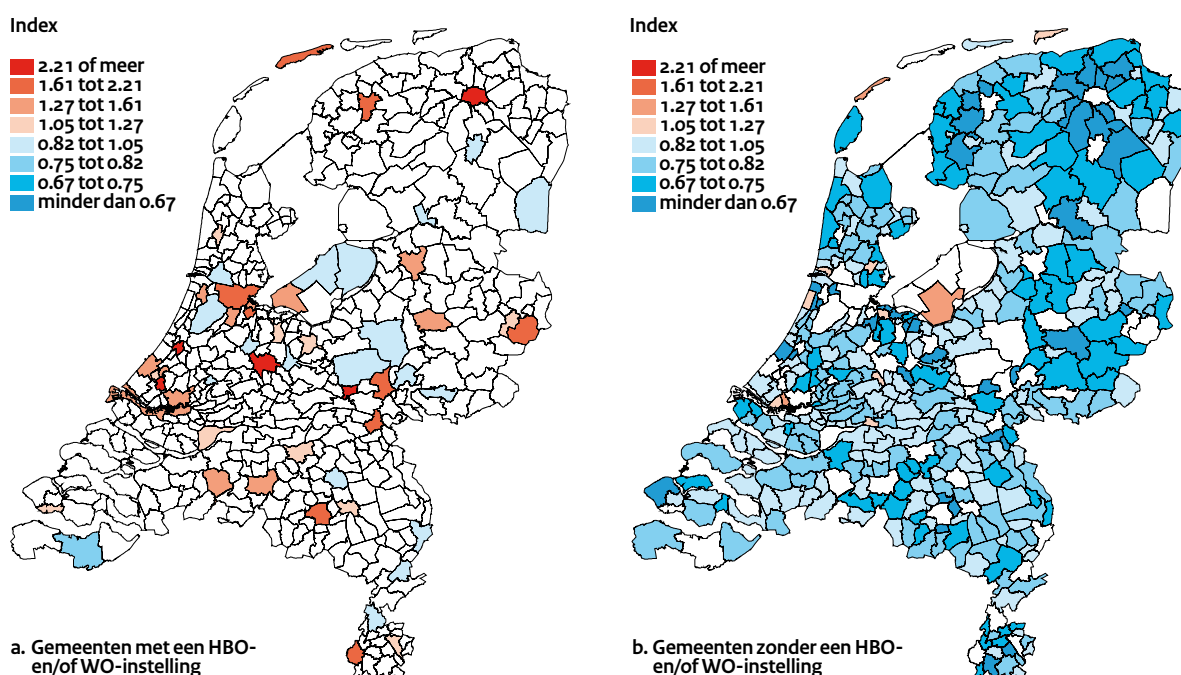
Bij het cohort 30-jarigen kan ervan worden uitgegaan dat migratie in verband met een eerste baan na het afronden van een studie niet of nauwelijks relevant meer is. Bij dit cohort gaat het vooral om jonge gezinnen, die voor een groot deel om woonredenen verhuizen. Daarom zijn in figuur 3.11c niet de gemeenten met een HBO- en/of WO-instelling weergegeven, maar stedelijke kernen, subkernen en regionale centra (in totaal 43; zie figuur I.1 in bijlage 1). Daarvan kennen er slechts tien een

¹⁹ In de leeftijdscategorie 16-23 jaar is de sterftekans overigens laag.

²⁰ Het nationaal gemiddelde was in de periode 1988-2007 gemiddeld gelijk aan 1.05. Dat wil zeggen dat internationale migratie en sterfte in zeven jaar tijd per saldo hebben geleid tot een groei van 5% van het aantal inwoners ten opzichte van het aantal 16-jarigen dat er in het startjaar was.

bovengemiddelde score, waarvan vier regionale centra en drie subkernen. Van de 24 kernsteden is de score op de index slechts in Hilversum, Amersfoort en Apeldoorn bovengemiddeld. In tegenstelling tot de kernsteden is in het overgrote deel van de overige gemeenten (suburbs en gemeenten in landelijke gebieden) de index bovengemiddeld, ook in regio's die voor andere indicatoren een benedengemiddelde demografische ontwikkeling laten zien (zoals oostelijk Groningen, Zuid-Limburg en het Gooi/Utrechtse Heuvelrug).

Figuur 3.11a Ontwikkeling 16-jarigen cohort na zeven jaar, gemiddelde 1988-2007

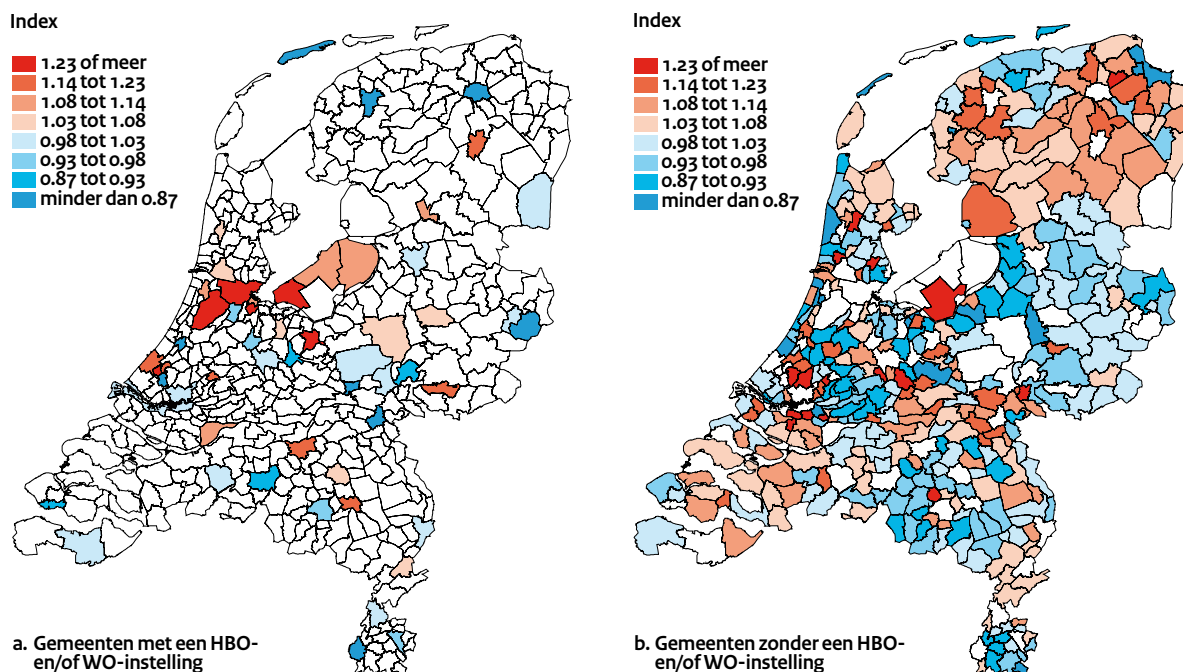

Toelichting:
Weergegeven is het aantal inwoners van 23 jaar als index ten opzichte van het aantal 16-jarigen dat zeven jaar eerder in de gemeente woonde.

Er lijkt dus sprake te zijn van bepaalde met leeftijd samenhangende migratieprofielen. In figuur 3.12 staan voorbeelden van dergelijke profielen. Voor elke leeftijd is daarbij de index bepaald van het aantal inwoners in een gemeente of regio van zeven jaar jonger dat zeven jaar geleden in die gemeente of die regio woonde. Als voorbeeld kan de stad Groningen dienen (zie figuur 3.12a). Het aantal inwoners van 23 jaar is daar bijna 4 maal hoger dan het aantal inwoners van 16 jaar dat zeven jaar eerder in Groningen woonde. Dat is het gevolg van instroom, uitstroom en (in deze leeftijdsklassen zeer lage) sterfte. Uiteraard wordt de zeer hoge score op de index vooral veroorzaakt door de vele studenten die zich in Groningen hebben gevestigd. Uit het profiel voor de stad blijkt verder dat de index negatief is in de jongste leeftijdscohorten en in de leeftijdscohorten van 25 tot 40 jaar. Dat geeft aan dat mensen die zijn afgestudeerd vertrekken en dat jonge huishoudens (gedeeltelijk met en gedeeltelijk zonder kinderen) vertrekken. Dat in de hogere leeftijdscohorten de index sterk daalt hangt samen met de oplopende sterftekansen²¹.

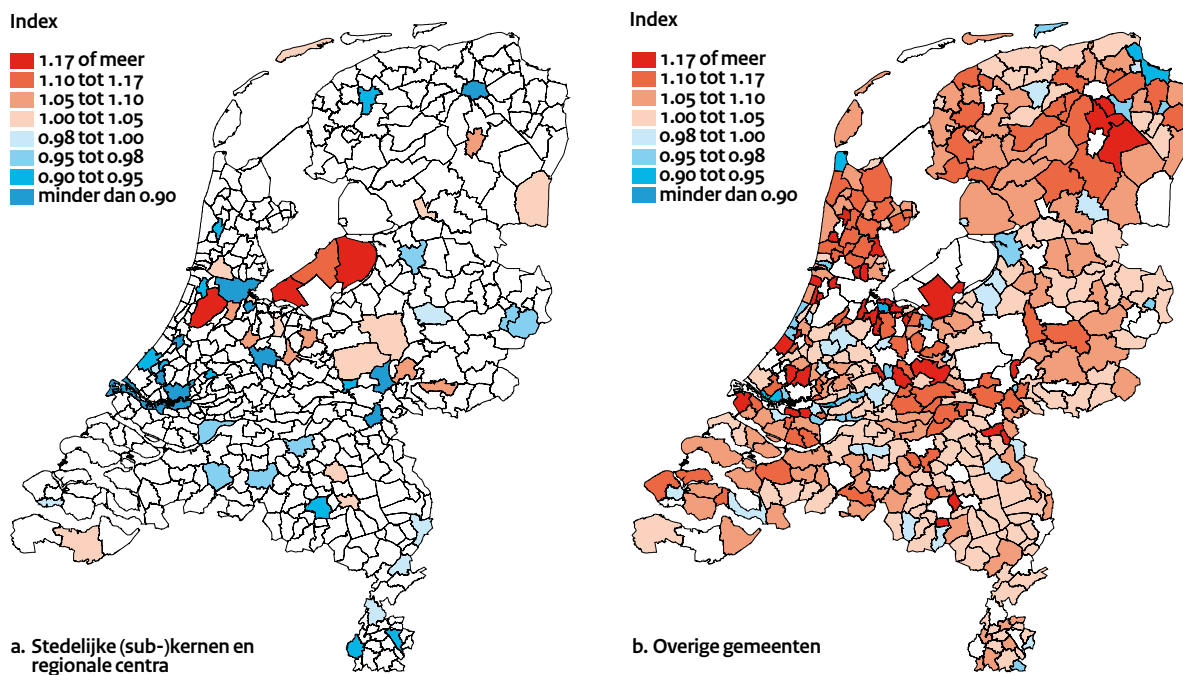
²¹ Voor Nederland als geheel is de index voor de leeftijdscohorten 15 tot 35 jaar licht positief. Dat is het gevolg van internationale migratie, waarvan de immigratie zich vooral op deze leeftijdscohorten concentreert.

Figuur 3.11b Ontwikkeling 23-jarigen cohort na zeven jaar, gemiddelde 1988-2007

Toelichting:
Weergegeven is het aantal inwoners van 30 jaar als index ten opzichte van het aantal 23-jarigen dat zeven jaar eerder in de gemeente woonde.

Figuur 3.11c Ontwikkeling 30-jarigen cohort na zeven jaar, gemiddelde 1988-2007

Toelichting:
Weergegeven is het aantal inwoners van 37 jaar als index ten opzichte van het aantal 30-jarigen dat zeven jaar eerder in de gemeente woonde.

Voor de aan Groningen grenzende 'luke suburb' Haren resulteert een volstrekt ander profiel. Daar verlaten per saldo juist meer inwoners in de leeftijdscategorieën 18 tot 30 jaar de gemeente dan er zich vestigen. Dat gaat om verhuizingen in verband met studieredenen en met het feit dat de overwegend dure woningen (met bovendien een laag aandeel huur) nog niet binnen het bereik liggen van jonge starters op de woningmarkt. Zij zullen dan ook verhuizen naar gemeenten in de regio (en gedeeltelijk ook erbuiten) waar wel voldoende aanbod van geschikte woningen is. Vrijkomende woningen worden wel gekocht door huishoudens die zich wat verder in hun levensfase bevinden (en ook meer financiële mogelijkheden hebben), met een 'piek' rond de 35 jaar. Daardoor ligt ook de index voor kinderen tot 18 jaar boven het gemiddelde. Dit profiel is zeer karakteristiek (ook elders in Nederland) voor aantrekkelijke woongemeenten met een min of meer vastliggende woningvoorraad, met een stad in de nabijheid.

Voor Stadskanaal is het profiel veel minder geprononceerd. Het aantal inwoners dat om onderwijsredenen vertrekt is daar lager²². Ook liggen de financiële barrières om binnen de eigen gemeente een woning te vinden voor starters op de woningmarkt lager in Stadskanaal dan in Haren. In de leeftijdscategorieën tot 18 jaar en voor veertigers is de index iets hoger dan het nationaal gemiddelde. In totaal is het binnenlands migratiesaldo in Stadskanaal dan ook ongeveer in balans.

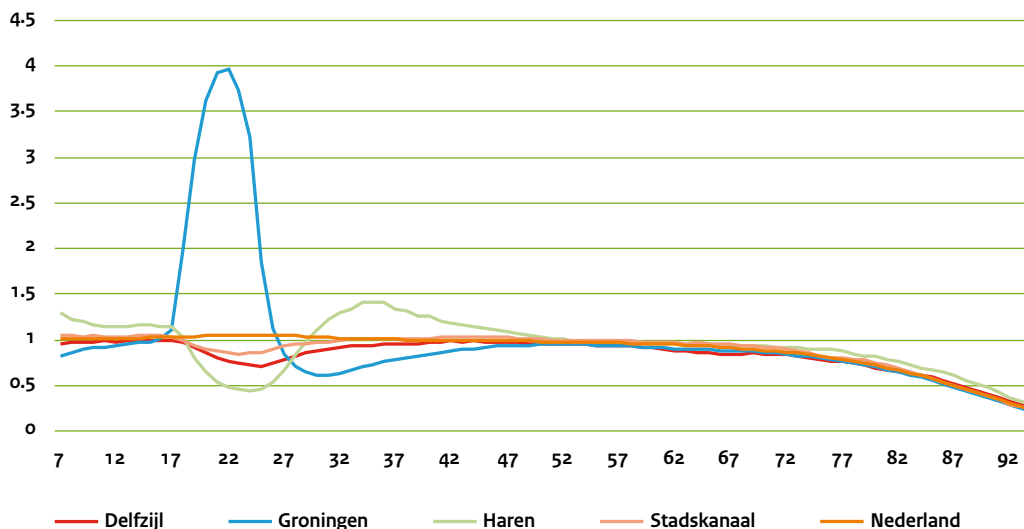
In Delfzijl ligt de score van de index voor alle leeftijdscategorieën onder het nationaal gemiddelde (en onder de score voor Stadskanaal). Gezien het feit dat in Delfzijl ook aanzienlijke aantallen woningen worden gesloopt (zie paragraaf 3.3) en de koop- en huurprijzen van woningen bovendien laag zijn, vormt een tekort aan mogelijkheden om een woning te vinden hiervan niet de oorzaak. Het ontbreken van hoger onderwijs, de uitstoot van arbeid in kapitaalsintensieve sectoren (industrie en transport) en een, niet noodzakelijk met de objectieve waarheid overeenkomend, ongunstig imago van het woon- en leefmilieu vormen de oorzaken achter een profiel dat duidt op verlies aan inwoners in alle leeftijdscategorieën. Compensatie in andere leeftijdscategorieën voor vertrek in de leeftijdscategorieën van 18 tot 25 jaar (dat voor veel niet-stedelijke gemeenten min of meer de regel is) vindt in Delfzijl dus niet plaats, in tegenstelling tot Stadskanaal en vooral Haren.

In figuur 3.12b staan de profielen voor een selectie van stadsgewesten. Voor het stadsgewest Groningen resulteert nog steeds de piek in de leeftijdscategorieën waar hoger/wetenschappelijk onderwijs wordt gevolgd. Dat wijst erop dat het hier niet alleen gaat om migratiebewegingen binnen het stadsgewest (van de suburbs naar de stad). Ook in Utrecht/Zeist, een ander stadsgewest, met een belangrijke onderwijsfunctie, is de piek zichtbaar. Daar is echter geen sprake van een 'dal' in de leeftijdscategorieën 25-30 jaar. Dat hangt waarschijnlijk samen met het feit dat afgestudeerden in Groningen veel meer dan afgestudeerden in Utrecht/Zeist het stadsgewest verlaten. Zij verhuizen om werkredenen. In Utrecht/Zeist bestaat daarvoor minder noodzaak omdat (in verhouding tot het aantal afgestudeerden) het aantal geschikte banen binnen een redelijke woon-werk afstand veel groter is dan in Groningen²³. Buiten de leeftijdscategorieën van 18 tot 30 jaar verloor Utrecht/Zeist per saldo inwoners in de periode 1988-2007. Dat verlies aan inwoners was veelal wat hoger dan in stadsgewest Groningen. Het stadsgewest Heerlen vertoont een geheel ander profiel. Dit gebied vervult een, vergeleken met de meeste andere stadsgewesten, bescheiden onderwijsfunctie. In de leeftijdscategorieën waarbinnen onderwijs wordt gevolgd ligt de index zelfs onder het nationaal gemiddelde. In stadsgewest Heerlen scoort de index ook in alle andere leeftijdscategorieën onder het nationaal gemiddelde. Wat voor Delfzijl op gemeentelijk niveau geldt, gaat voor Heerlen op stadsgewestelijk niveau op: over de hele linie (alle leeftijdscategorieën) verliest het stadsgewest Heerlen inwoners. De score onder het nationaal gemiddelde op de index in de oudere leeftijdscategorieën hangt samen met de hogere sterftetekans in dit gebied ('stoflongen').

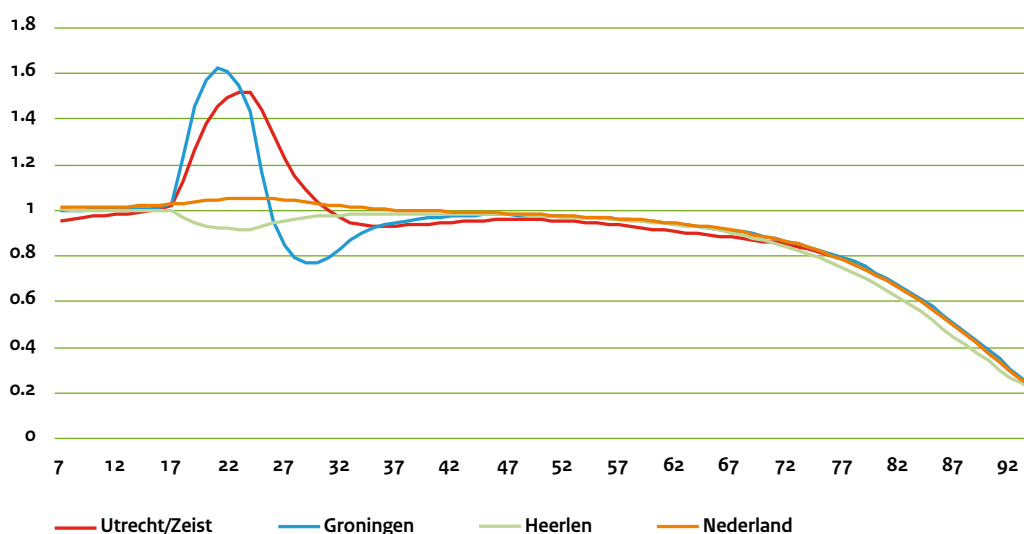
²² Er bestaat een sterk positief verband tussen het aantal jongeren dat hoger of wetenschappelijk onderwijs gaat volgen (wat vaak gepaard gaat met een verhuizing) en het inkomen van de ouders. In luke woongemeenten is het gemiddeld inkomen aanzienlijk hoger dan in een gemeente als Stadskanaal.

²³ Ten tijde van het uitvoeren van dit onderzoek waren nog geen gegevens beschikbaar over intergemeentelijke migratie (met zowel de gemeente van herkomst als de gemeente van bestemming), onderscheiden naar leeftijd en het onderscheid gezin versus alleengaand. Op het moment dat deze rapportage werd opgesteld, zijn die gegevens beschikbaar gekomen. Aan de hand hiervan kan, via eventueel nader onderzoek, een nog accurater beeld worden geschetst van de migratiepatronen en de eraan ten grondslag liggende motieven (woonmotieven, werkmotieven, onderwijsmotieven).

Figuur 3.12 Voorbeelden profielen ontwikkeling leeftijdscohorten

a. Selectie van gemeenten in Groningen

b. Selectie van stadsgewesten

*Toelichting:
Weergegeven is voor elke leeftijd het aantal inwoners als index ten opzichte van het aantal inwoners van zeven jaar jonger dat zeven jaar eerder in de gemeente of stadsgewest woonde. Weergegeven is het gemiddelde over de periode 1988-2007.*

In principe kunnen deze profielen voor elke gemeente in Nederland worden opgesteld. In figuur 3.13 gebeurt dit voor de 24 stadsgewesten²⁴ (steeds voor het stadsgewest als geheel en voor de kernstad zelf) en 16 landelijke gebieden. Daarbij heeft de volgende bundeling plaatsgevonden:

- In figuur 3.13.1 staan de vier grote stadsgewesten, aangevuld met twee kleine stadsgewesten in de Randstad

²⁴ Aangezien de profielen vanaf het leeftijdscohort 50 jaar sterk op elkaar lijken, zijn die leeftijdscohorten niet weergegeven in de profielen. De profielen in figuur 3.13 hebben overigens slechts betrekking op de meest recent waargenomen zevenjaarsperiode (2002-2009), in tegenstelling tot figuur 3.12 waar sprake is van een gemiddelde over vijftien periodes. Dat verklaart de kleine verschillen tussen figuur 3.12 en figuur 3.13 voor de stad en het stadsgewest Groningen.

- In figuur 3.13.2 staan stadsgewesten die liggen in de 'intermediaire zone' (Noord-Brabant en Arnhem/Nijmegen)
- In figuur 3.13.3 staan stadsgewesten in nationaal perifeer gelegen gebieden in Nederland, aangevuld met Zwolle
- In figuur 3.13.4 staan de overgebleven stadsgewesten, die als overkoepelend kenmerk hebben dat zij een bescheiden onderwijsfunctie (voor hoger onderwijs) vervullen.

In figuur 3.13.5 staan de landelijke gebieden, gebundeld naar zes delen van Nederland.

In alle stadsgewesten in de Randstad (figuur 3.13.1) is de 'onderwijspiek' herkenbaar, uiteraard in de kernstad zelf in nog sterkere mate dan in het stadsgewest als geheel. Naarmate de onderwijsfunctie hoger is, ligt de piek hoger (vergelijk Rotterdam, Den Haag en Haarlem met Amsterdam, Leiden en vooral Utrecht). Uit de profielen wordt ook duidelijk dat het 'dal' na de onderwijspiek in stadsgewesten met een belangrijke onderwijsfunctie dieper is dan in de stadsgewesten met een iets minder belangrijke onderwijsfunctie (vergelijk bijvoorbeeld Amsterdam en Leiden met Den Haag en Haarlem). Dit verband gaat echter niet exact op. De diepte van het 'dal' is voor Rotterdam vergelijkbaar met Utrecht en Amsterdam, terwijl die laatste twee een belangrijker onderwijsfunctie hebben. Hier spelen blijkbaar andere factoren een rol. De met stadsgewest Rotterdam vergeleken sterke economisch positie van de stadsgewesten Utrecht en Amsterdam en mogelijk ook aspecten van het woon- en leefklimaat kunnen hier worden genoemd.

Uit figuur 3.13.2 blijkt dat in de intermediair gelegen stadsgewesten met een universiteit (Nijmegen, Tilburg en Eindhoven) de onderwijspiek in de kernsteden hoger ligt dan in de stadsgewesten met 'slechts' hoger onderwijs (Arnhem, Breda en 's-Hertogenbosch). In die laatstgenoemde stadsgewesten is op stadsgewestelijk niveau zelfs nauwelijks sprake van een onderwijspiek. Dat hangt ten eerste samen met het kleinere aantal studenten in hoger of wetenschappelijk onderwijs. Ten tweede hangt het samen met het feit dat bij de keuze voor hoger onderwijs meer wordt gekozen voor een onderwijsinstelling in de buurt van de woonplaats waar men voortgezet onderwijs heeft gevolgd. Als er al sprake is van een verhuizing, gebeurt dat dan eerder binnen het stadsgewest (van suburbs naar kernstad) dan naar het stadsgewest (van buiten het stadsgewest naar de kernstad).

In de nationaal perifeer gelegen stadsgewesten (zie figuur 3.13.3) is de onderwijspiek hoog in universiteitssteden als Groningen en Maastricht, maar ook in Leeuwarden, dat een belangrijke onderwijsfunctie voor hoger onderwijs vervult. De piek ligt in stadsgewest Leeuwarden zelfs hoger dan in stadsgewest Enschede (waar de TU een vergeleken met veel andere universiteiten bescheiden aantal studenten heeft). Opvallend is het, vergeleken met andere stadsgewesten met een universiteit, diepe dal na de onderwijspiek in Groningen en Maastricht. In sterkere mate dan elders geldt hier blijkbaar dat afgestudeerden het stadsgewest verlaten naar elders in Nederland (om werkmotieven). In stadsgewest Zwolle resulteert een onderwijspiek voor de kernstad, maar niet voor het stadsgewest als geheel. Dit vormt een aanwijzing voor verhuizingen die vooral binnen het stadsgewest plaatsvinden. Eerder was al geconstateerd dat het aantal inwoners in stadsgewest Heerlen in alle leeftijdscohorten afneemt.

Bij de overige stadsgewesten (zie figuur 3.13.4) kan een onderscheid worden gemaakt tussen de drie nabij de Randstad gelegen stadsgewesten (Amersfoort, Hilversum en Alkmaar) en de overige stadsgewesten (Apeldoorn, Venlo en Sittard-Geleen). Een overkoepelend kenmerk tussen de zes stadsgewesten is dat op stadsgewestelijk niveau sprake is van een 'onderwijsdal' (als gevolg van de relatief onbelangrijke onderwijsfunctie). Ook ligt in de leeftijdscohorten van 18 tot 30 jaar de index voor de kernsteden steeds hoger dan voor de stadsgewesten (door verhuizing van jongeren van de suburbs naar de centrale stad). Maar terwijl de kernsteden Amersfoort, Hilversum en (in iets mindere mate) Alkmaar rond de leeftijdscohorten 25 tot 30 jaar een piek kennen, geldt dat voor Apeldoorn, Venlo en Sittard-Geleen niet. Met name in Amersfoort hangt dat samen met het grote aantal woningen dat daar de laatste jaren is gebouwd.

Vergeleken met de stadsgewesten zijn de profielen voor de landelijke gebieden zeer 'vlak'. Diepe dalen en vooral hoge pieken komen in de landelijke gebieden nauwelijks voor. Onderwijspieken komen in de

landelijke gebieden niet voor omdat hoger onderwijs er slechts in beperkte mate is gevestigd²⁵. De schaal in figuur 3.13.5 wijkt daarom sterk af van de schaal in de figuren met de stadsgewesten (de verticale as loopt van 0.7 tot 1.1; bij de steden en stadsgewesten is de 'range' van de assen veel groter).

Hoewel er onderlinge verschillen bestaan tussen landelijke gebieden is een algemeen patroon herkenbaar. De scores van de index worden negatief vanaf ongeveer 17/18 jaar, bereiken een dieptepunt rond 23 jaar en stijgen daarna weer gestaag om rond het leeftijdscohort 30 jaar weer rond (of soms iets boven) de 1 uit te komen²⁶. De diepte van het dal verschilt enigszins tussen de landelijke gebieden. Naarmate de landelijke gebieden verder van de Randstad liggen, ligt het dal dieper. Dat kan samenhangen met onderwijsmotieven²⁷ of het kan samenhangen met werkmotieven (bij weinig werkgelegenheid binnen een redelijke woon-werk afstand zal men eerder geneigd zijn om over grote afstand te verhuizen naar gebieden met een belangrijke werkgelegenheidsfunctie)²⁸. In een aantal landelijke gebieden liggen de scores voor de index voor dertigers boven de 1 (meer instroom dan uitstroom), veelal gepaard gaand met een index boven de 1 voor jonge kinderen. Dat zijn gebieden die blijkbaar aantrekkelijk zijn voor jonge gezinnen. Volgens verwachting scoort Flevoland hier hoog op (waarbij moet worden opgemerkt dat Almere tot het stadsgewest Amsterdam is gerekend). Voorbeelden zijn verder Drenthe, Zeeland, de Bollenstreek en Midden-Brabant. Dat kan samenhangen met factoren als een mooie natuurlijke omgeving en recreatiemogelijkheden (bos in Drenthe, strand in Zeeland), met de nabijheid van stedelijke gebieden, waardoor de gebieden een suburbane functie vervullen, hoewel zij niet specifiek op één kernstad zijn gericht (zoals Midden-Brabant) of op een combinatie van beide (zoals de Bollenstreek, met strand en een centrale ligging tussen het Amsterdamse en Haagse stadsgewest). Maar ook ruimtelijk beleid speelt hier een belangrijke rol. Zo hebben het Groene Hart en Veluwe/Oost-Utrecht in potentie alles om een sterke bevolkingsgroei te realiseren, maar wordt dat door restrictief ruimtelijk beleid (en daardoor weinig woningbouw) in de kiem gesmoord. Voor het Groene Hart is dit beleid zo extreem doorgevoerd dat voor vrijwel alle leeftijdscohorten een benedengemiddelde score op de index resulteert.

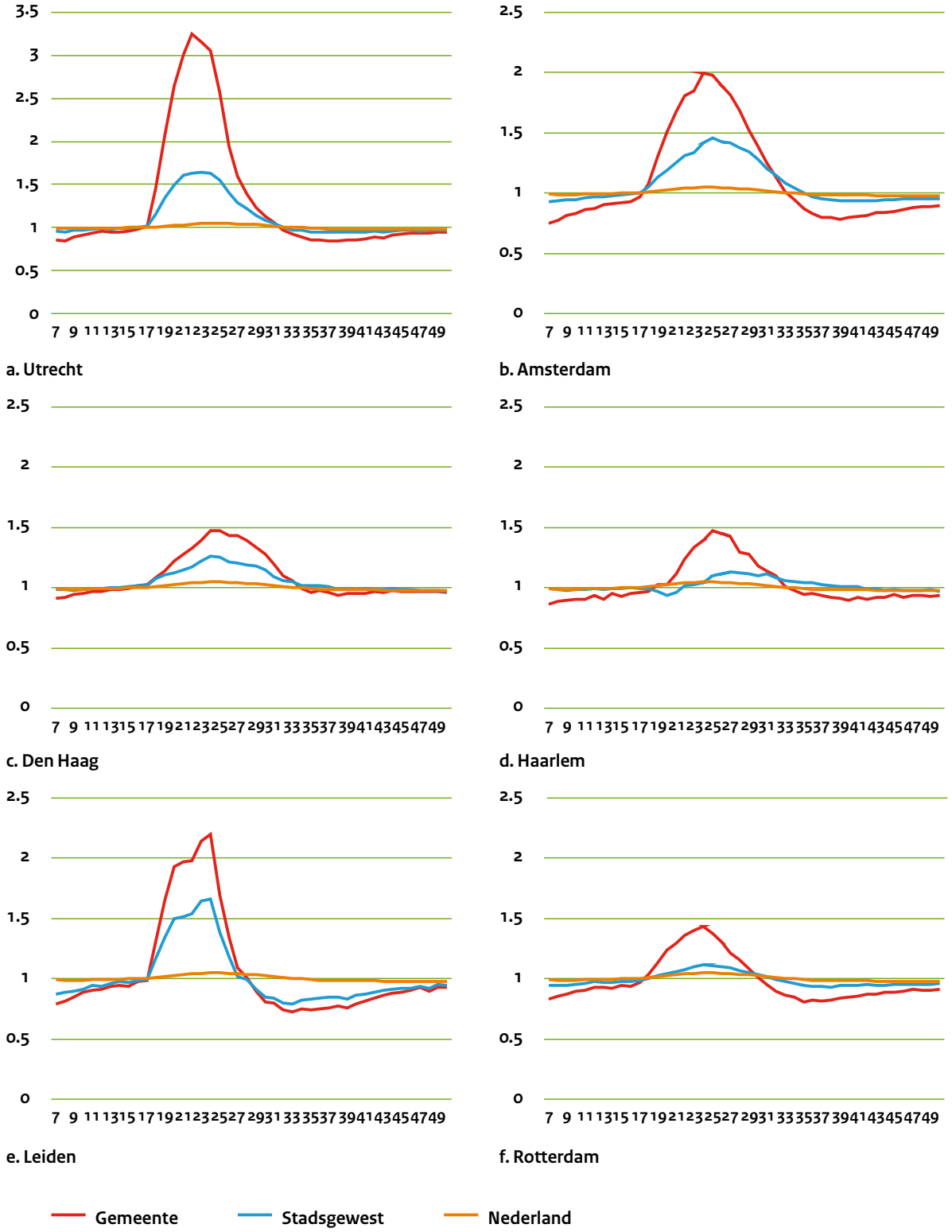
²⁵ Een uitzondering vormt de Landbouw Universiteit Wageningen. Per inwoner gerekend is het aantal studenten in het omvangrijke gebied Veluwe/Oost-Utrecht echter laag. Desalniettemin is in het profiel van Veluwe/Oost-Utrecht nog een kleine piek rond de leeftijdscohorten 18 en 19 jaar herkenbaar, in tegenstelling tot alle andere landelijke gebieden.

²⁶ Indien de scores van de index per leeftijdscohort worden beschouwd, blijkt dat voor de 7-jarigen voor 15 van de 16 landelijke gebieden een waarde boven het nationaal gemiddelde resulteert. Voor de 18-tot 30-jarigen is die score juist voor 15 van de 16 landelijke gebieden lager dan het nationaal gemiddelde (en voor de 19-jarigen tot 28-jarigen zelfs voor alle landelijke gebieden). Uitzonderingen daargelaten is de index vervolgens bovengemiddeld voor dertigers en, in iets minder mate voor veertigers. Jonge gezinnen hebben dus een lichte voorkeur voor wonen in landelijke gebieden.

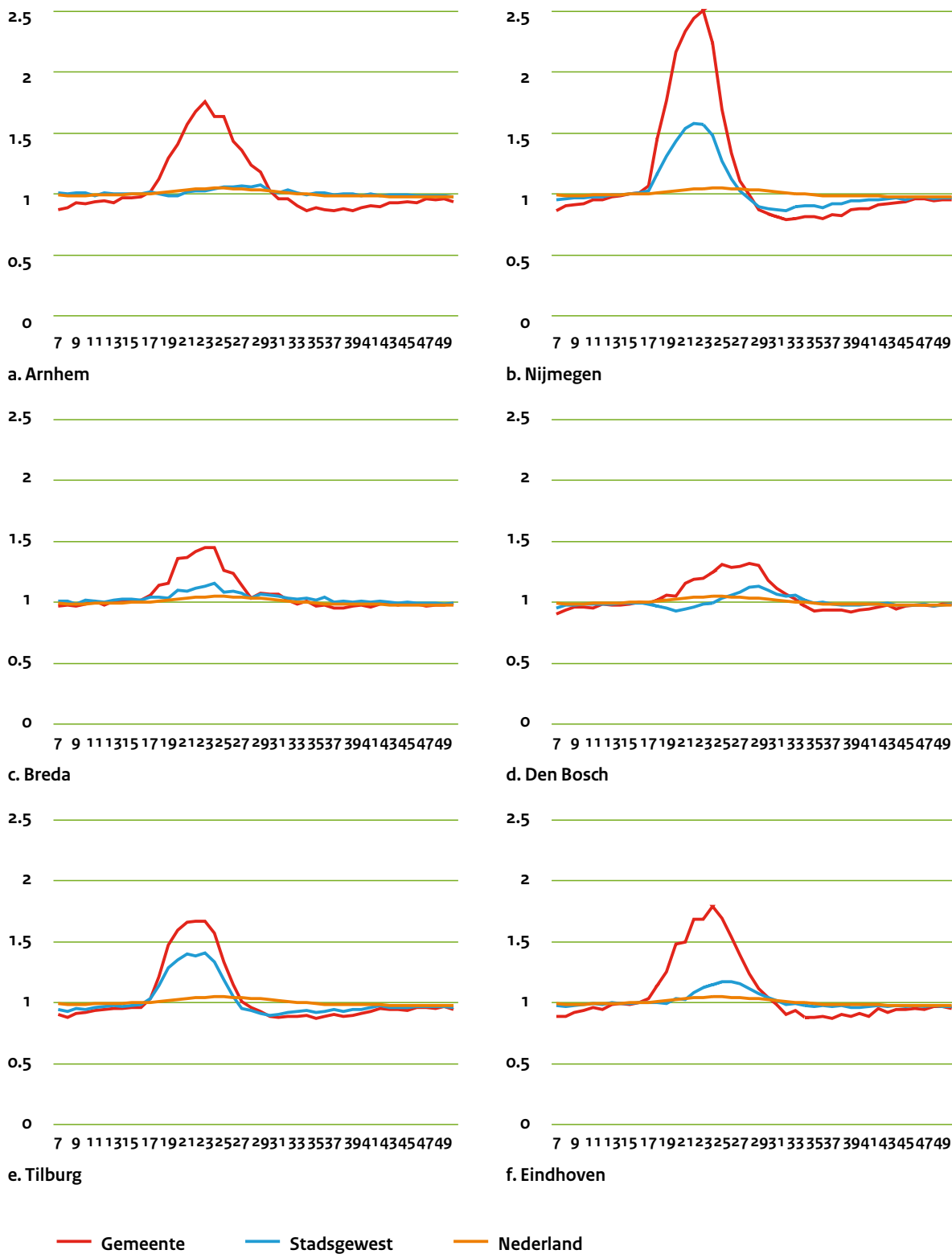
²⁷ Indien de afstand tot een universiteit of onderwijsinstelling groter is, zal de kans kleiner zijn dat men vanuit het ouderlijk huis hoger onderwijs volgt (en dus niet verhuist).

²⁸ Aan de hand van de gegevens over migratie naar herkomst en bestemming per gemeente zou hier meer zicht op gekregen kunnen worden.

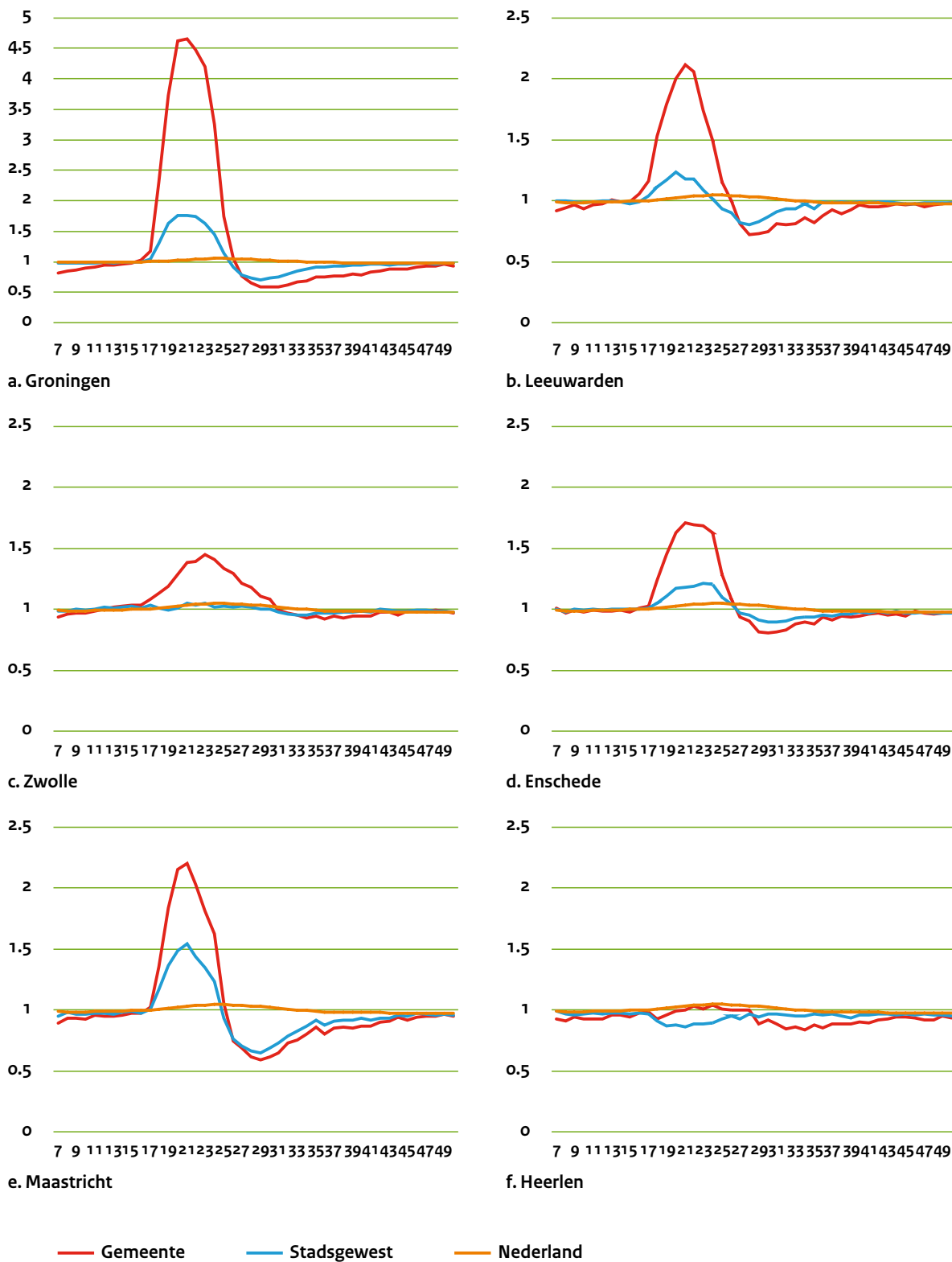
Figuur 3.13.1 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten tot 50 jaar, stad en stadsgewest, 2009 t.o.v. 2002

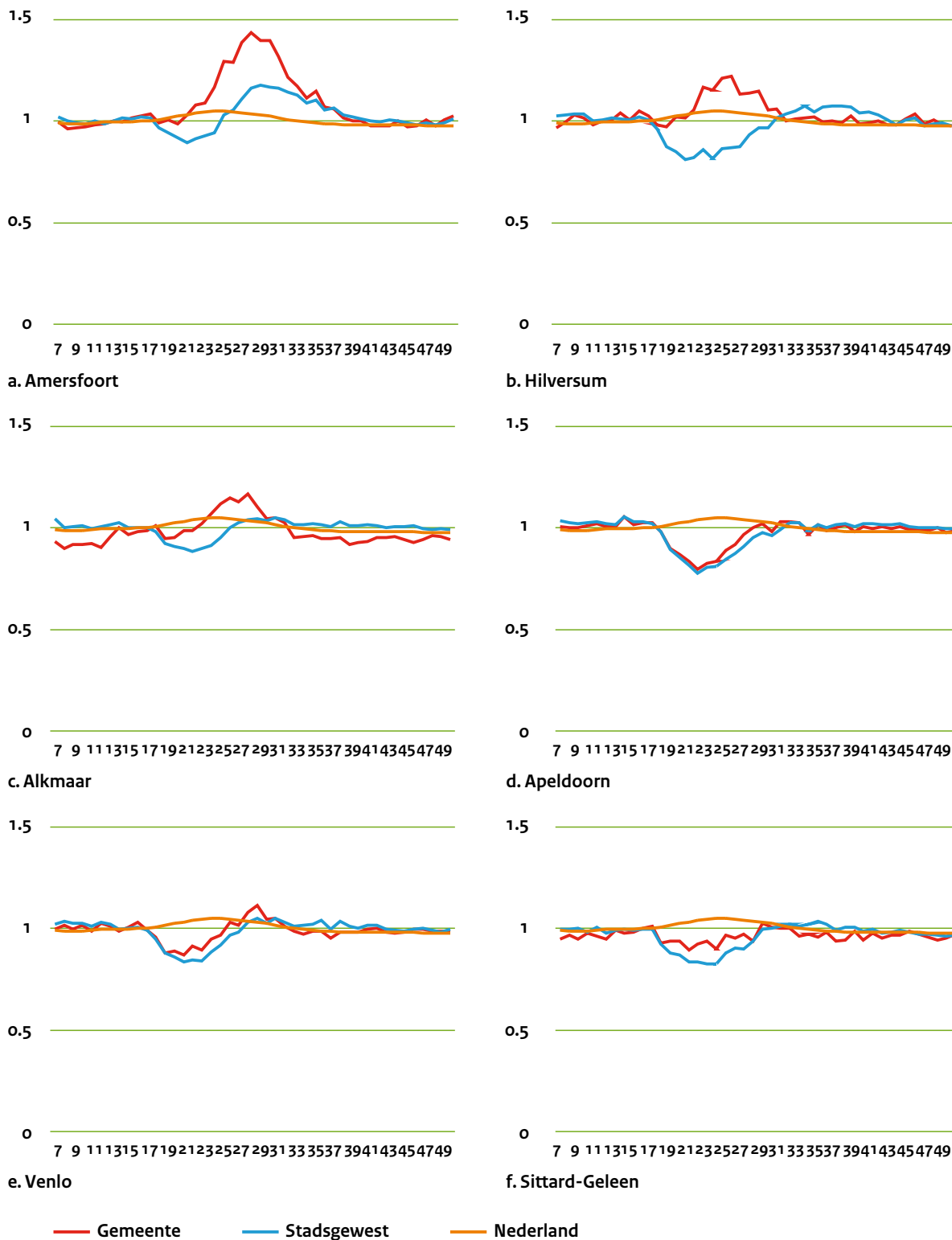
Figuur 3.13.2 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten tot 50 jaar, stad en stadsgewest, 2009 t.o.v. 2002 (vervolg)

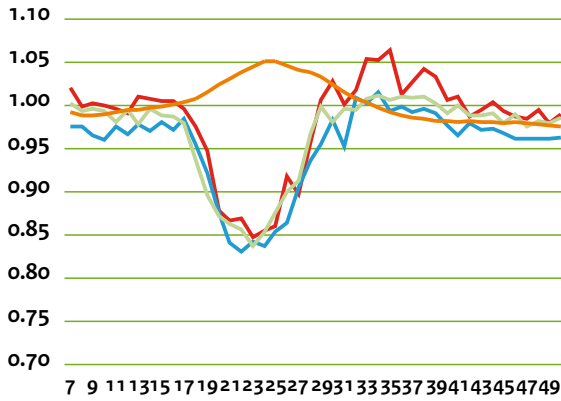
Figuur 3.13.3 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten tot 50 jaar, stad en stadsgewest, 2009 t.o.v. 2002 (vervolg)

Figuur 3.13.4 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten tot 50 jaar, stad en stadsgewest, 2009 t.o.v. 2002 (vervolg)

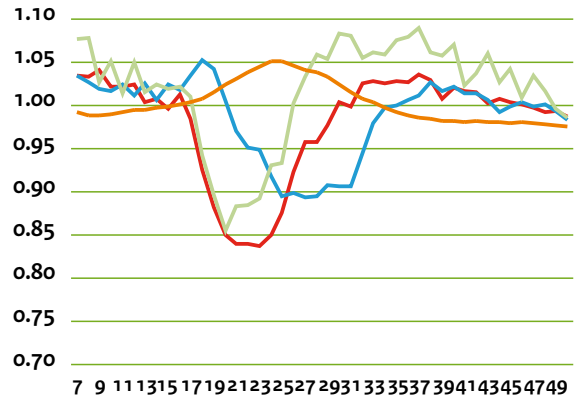

Figuur 3.13.5 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten tot 50 jaar, landelijke gebieden, 2009 t.o.v. 2002

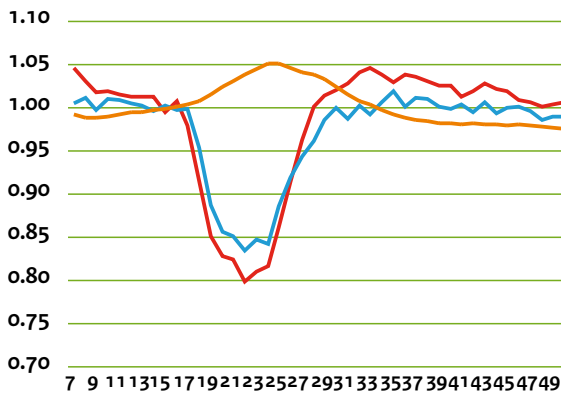
a. Bij Zuidvleugel Randstad

— Bollenstreek — Rivierenland
— Groene Hart — Nederland

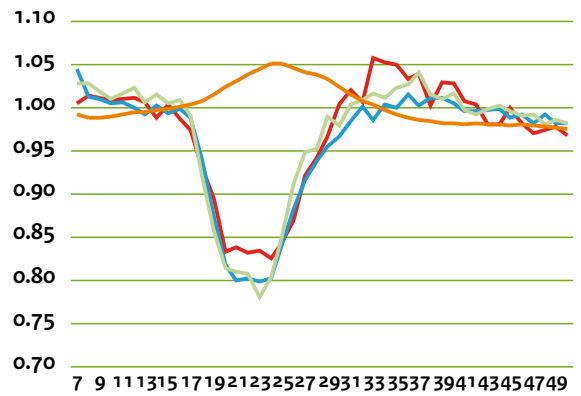
b. Bij Noordvleugel Randstad

— Kop van Noord-Holland — Flevoland
— Veluwe/Oost-Utrecht — Nederland

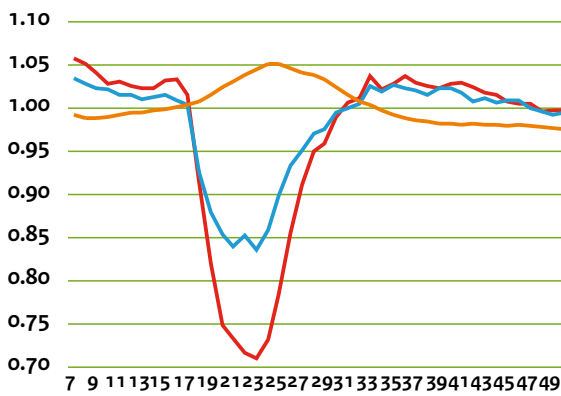
c. Zuidwesten

— Zeeland — Nederland
— West-Brabant

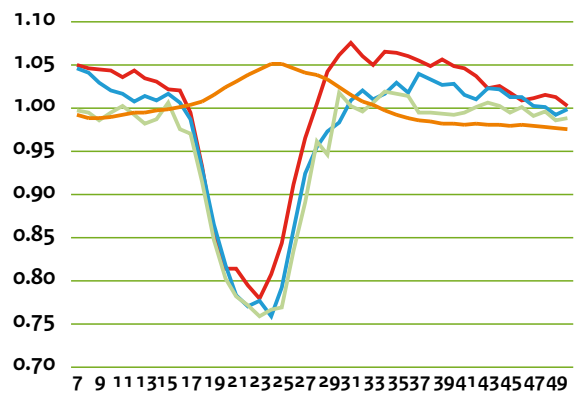
d. Zuidoosten

— Midden-Brabant — Midden-Limburg
— Noordoost-Brabant — Nederland

e. Oosten

— Achterhoek — Nederland
— Overijssel

f. Noorden

— Drenthe — Oost-Groningen
— Fryslân — Nederland